**El poble gitano de Catalunya: història i cultura**

Presentació

El poble gitano català té la seva pròpia història. Com qualsevol altra cultura del món, el poble rom té el seu origen geogràfic, la seva llengua, els seus costums i valors, i una marcada idiosincràsia. L'objectiu del Museu d'Història de Catalunya amb aquesta exposició és reconèixer, valorar i fer visible la història del poble gitano d'una manera oberta, diversa i real. Aquesta mostra, d'una envergadura única fins avui, recorre països des de l'antic Orient passant pels Balcans fins a arribar a les nostres terres, i des de l'edat mitjana europea fins a l'actualitat, i de manera conscient, denuncia i evidencia episodis foscos que no poden quedar en l'oblit.

«El poble gitano de Catalunya: història i cultura» revela el poble rom com una de les primeres cultures globalitzadores del món, que ha aportat i ha incorporat trets culturals, artístics i lingüístics a tots els territoris en què s'ha arrelat al llarg dels segles.

Aquesta exposició dona la paraula, de manera directa i testimonial, als membres de les multitudinàries i diverses comunitats gitanes de Catalunya.

*Sastipe thaj mestipén!*

(Salut i llibertat!)

## Àmbit 1

### Bhārat

Bhārat, nom primigeni de l'Índia, era l'enclavament geogràfic originari del poble rom. És a dir, els gitanos i les gitanes de tot el món tenen el seu origen a l'Índia, més concretament a la zona nord-oest del país, el que actualment es coneix com el Panjab, «la terra dels cinc rius».

A la segona meitat del segle XVIII, gràcies a l'estudi comparatiu entre la llengua dels gitanos europeus i altres llengües del subcontinent indi que van dur a terme els lingüistes Bryant (1776), Rüdiger (1777) i Grellmann (1788), es va descobrir que el poble rom procedia d'aquesta part d'Orient i que la llengua dels gitanos, el romanó, provenia directament del sànscrit, la llengua clàssica de l'Índia i la llengua sagrada de l'hinduisme.

D'aquesta manera, es van descartar, amb base científica, les teories llegendàries que vinculaven l'origen dels gitanos i les gitanes amb altres pobles com el jueu, l'etíop o el tàrtar.

## El que ens diu la ciència

Recentment, gràcies a l'estudi de la genètica humana, es poden confirmar les teories de l'origen indi del poble rom. L'estudi «Origen i identitat del poble gitano» (2019), desenvolupat per investigadors gitanos amb el suport de la UAB, el CSIC, la UPF i la FAGIC (Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya), i basat en l'anàlisi de dades genètiques de més de cent cinquanta gitanos i gitanes catalans, va determinar que el cinquanta per cent dels cromosomes presents en aquestes persones coincidien amb els d'un llinatge molt comú en poblacions de l'Orient Mitjà i de l'est d'Europa. Però el més determinant és que hi apareixien llinatges típicament indis que no apareixien en les poblacions paies (*gadjé*) catalanes, la qual cosa indica que encara avui és present el component indi originari en molts gitanos i gitanes catalans.

## L'origen

Els motius que van generar la sortida de l'Índia dels avantpassats dels gitanos i gitanes són, a hores d'ara, teories amb base històrica però poc documentades. Aquesta primera fase o origen (*teljaripé*) determina que algunes famílies índies van decidir abandonar casa seva en un moment determinat per cercar millors condicions de vida i garantir la seva seguretat.

Segons alguns investigadors, la sortida de grups familiars d'indis (*doms*) cap a l'oest podria remuntar-se al segle V. Aquest conglomerat de grups familiars hauria estat format, majoritàriament, per famílies de músics. L'existència d'aquests grups està documentada en diverses llegendes de la Pèrsia dels segles X i XI, amb el nom de *zotts*, i per a aquests autors, podrien constituir la prehistòria del poble gitano.

Altres investigadors, amb una base documental més sòlida, atribueixen la sortida dels grups familiars indis a l'expansió de l'islam pel nord de l'Índia, que hauria tingut lloc a principis del segle XI, quan les tropes de Mahmud de Gazni van conquerir el nord del subcontinent indi, provinents de l'Afganistan.

## Mites i llegendes

Al llarg de la història han estat molts els mites i les llegendes sobre la procedència del poble rom, els quals s'han sustentat en pilars forts com la religió o els fets històrics. Segons un d'aquests mites, hi ha una relació directa entre la procedència dels gitanos i alguns episodis bíblics, com l'afirmació que són descendents directes de Caín, de Noè o de l'home que va forjar, i després va robar, els claus utilitzats en la crucifixió de Crist.

Altres llegendes sobre els orígens dels gitanos han estat defensades per teòrics com Robert Samuel, que pensava que els gitanos descendien dels primers egipcis; Vaillant

n'assegurava un origen fenici; Collin de Plancy els agermanava amb els jueus i confonia l'ídix amb el romanó; Franz de Ville els relacionava amb les hordes que acompanyaven els tàrtars, i fins i tot Voltaire tenia la seva pròpia teoria i els considerava consanguinis directes dels sacerdots del culte a Isis.

**La invasió islàmica**

Abans del segle X, les invasions afganeses al nord de l'Índia havien consistit en ràtzies puntuals i sense cap incidència important per a la població en general. És a partir del regnat de Mahmud de Gazni, l'imperi del qual s'estenia des del mar Caspi fins al Panjab, que es pot parlar d'una influència important al territori del nord de l'Índia. La seva política d'invasió consistia en el pillatge, la destrucció dels cultes pagans i l'enriquiment a través de l'esclavatge. La voluntat de Mahmud era aconseguir recrear el poder i refinament de la cort persa.

Gràcies a *El llibre dels Yamini*, del cronista Abu Nasr Al'Utbi, que explica la història de la dinastia descendent de Mahmud de Gazni, es va poder determinar que, amb força seguretat, la causa de la partida dels protogitanos estava relacionada amb la conquesta islàmica del nord de l'Índia.

**Kannauj**

Aquesta ciutat índia, situada a l'actual estat d'Uttar Pradesh, podria ser l'origen geogràfic concret del poble gitano. Al segle XI, i concretament en el moment de la invasió islàmica de l'any 1018, Kannauj era la capital intel·lectual del nord de l'Índia i destacava pels seus elevats nivells de tolerància i pacifisme.

Amb motiu de la invasió, els saquejadors van capturar tota la població de Kannauj, 53.000 persones, que van ser sotmeses i venudes com a esclaves per grups familiars a Korassan (Pèrsia). Els grups es caracteritzaven per la diversitat ètnica —no tots eren indis— i la presència de tots els estrats socials. L'heterogeneïtat, des del punt de vista lingüístic, fa que la llengua es conservi millor i això pot explicar que el romanó s'hagi mantingut de manera oral des de llavors, amb una gran influència de la llengua persa antiga. Aquest possible origen urbà dels protogitanos també podria explicar per què els seus descendents no s'han dedicat tradicionalment a les feines agrícoles.

**El romanó, el paradigma**

El romanó (*rromaní chib*) és el punt de partida per fonamentar l'origen del poble rom i el seu recorregut per Orient i Europa. En l'actualitat podem dir que el romanó és un conjunt de variants dialectals que tenen en comú un vast vocabulari d'origen indi, amb aportacions perses, armènies, gregues i d'altres llengües amb les quals els gitanos i les gitanes van estar en contacte durant el seu desplaçament per Europa. Aquestes

variants també comparteixen les estructures gramaticals d'aquella primera llengua comuna, provinent del sànscrit, la qual cosa fa que el romanó s'agermani amb altres llengües indoàries modernes, com ara l'hindi o el panjabi.

Actualment, gràcies a l'estudi del romanó que han realitzat els gitanos i les gitanes, sorgeix la necessitat de fomentar un romanó estàndard que compensi les mancances que han influït en la seva dispersió dialectal.

**Els avantpassats**

La història antiga de l'Índia, i concretament la del Panjab, al nord-oest del país, és inabastable: des de la cultura Harappa (del segle VII al II aC) fins a la invasió dels pobles islàmics al segle VIII, passant per l'ocupació de pobles aris arribats de l'est (segle II aC) i pel florent imperi Gupta (del segle IV al VI dC). La dinastia Gupta és el punt de partida per començar a parlar sobre com era la vida dels indis i les índies que posteriorment van migrar cap a l'oest i van configurar el que avui dia és el poble rom.

La dinàmica social d'aquestes persones girava entorn de la família extensa patriarcal (*kutumba*), i donava especial importància al llinatge per línia masculina (*kula*) com a tret identificador de les diverses comunitats. La família era la unitat bàsica de l'estructura social i estava formada per grups de més de trenta individus. Els barons de més edat eren els encarregats de protegir i guiar el grup i de mantenir l'ordre.

**L'èxode**

La sortida de l'Índia d'aquells que més endavant haurien de configurar el poble rom va ser causada, possiblement, per diversos motius, com la demanda de músics per part del xa de Pèrsia —una hipòtesi cada vegada més descartada— o, posteriorment, la fugida forçada a causa de les invasions islàmiques. Sigui com sigui, aquesta migració va provocar que moltes persones d'origen indi emprenguessin un llarg camí (*nakhipé*) cap a l'oest.

Aquesta població que es dirigia cap a Korassan (Pèrsia) era molt heterogènia des del punt de vista social, ètnic i religiós. L'arribada a terres perses i, posteriorment, l'impuls per part de les forces seljúcides cap a Anatòlia, Armènia i Bizanci, van configurar una amalgama cultural i ètnica que es va fondre per crear una nova identitat, la gitana.

D'aquests moviments poblacionals, se'n tenen molt poques evidències històriques o fonts escrites. N'és una excepció el cas concret de les cròniques de Mateu d'Odessa, on es fa referència a la multitud de refugiats i grups errants que van travessar l'Àsia Menor durant el segle XI.

**Esclaus i soldats**

Recentment s'ha pogut saber que els presoners dels conqueridors gaznèvides, els protogitanos, van continuar desenvolupant oficis propis o adquirits, però una part d'aquests van haver de lluitar com a guerrers esclaus (*ghulams*). Aquestes tropes, encapçalades per un cap propi, vivien en un barri específic de la ciutat de Gazni.

Després de la derrota dels gaznèvides a mans dels turcmans seljúcides a la batalla de Dandanaqan el 1040, es va produir una migració protogitana forçada. Així, pels volts d'aquesta data, ja es podien trobar grups familiars d'ascendència índia a l'imperi bizantí.

Tant els protogitanos que fugien de les tropes turques com els que formaven part d'aquests exèrcits, que tenien ja una etnicitat que començava a homogeneïtzar-se, compartien una estructura basada en grans grups familiars, un nomadisme comercial i elements culturals procedents del seu origen indi.

**Petjades per Europa**

El poble gitano, com a tal, es va formar a Europa. Es pot dir que, després del mestissatge indi, persa, armeni i bizantí, la gitanitat (*romanipen*) es va acabar de definir quan va arribar a terres europees (*aresipé*). El poble gitano, que en aquell moment possiblement encara era conscient de l'origen indi dels seus avantpassats, va rebre influències culturals i genètiques durant el seu camí cap a Occident i es va configurar totalment a Europa.

Una vegada més, podem saber el recorregut dels avantpassats dels gitanos gràcies a les connexions lingüístiques i seguint les rutes comercials. Trobem moltes restes de vocabulari i sintaxi del persa antic, de l'armeni i del grec en el romanó (*rromaní chib*). El fet de no trobar-hi vestigis de la llengua àrab indica que aquests primers gitanos o protogitanos migraven o fugien segons l'avenç dels conqueridors musulmans.

**L'arribada per mar**

Tot fa pensar que la majoria de gitanos i gitanes van arribar per terra als diferents regnes europeus, però també trobem un cas específic i interessant de grups de gitanos que, a partir del 1448, van arribar per mar a terres de la península Itàlica i també de la Ibèrica fugint dels turcs. Aquests grups, que segurament procedien de la zona dels Balcans i de Grècia, feien servir la llengua grega, s'autoanomenaven «grecians» i es feien anomenar ducs i comtes.

Actualment, el romanó que parlen els descendents d'aquests grups de gitanos no té influències ni germàniques ni eslaves, la qual cosa pot indicar que no van travessar aquests territoris, sinó que van arribar al Mediterrani occidental directament per mar.

**Què se'n deia, d'aquells primers gitanos?**

Tot el que sabem sobre els gitanos que anaven arribant als territoris europeus durant els segles XIII, XIV i XV és gràcies als escrits i documents de l'època. Aquestes cròniques mostren una visió construïda per terceres persones, alienes, per tant, als mateixos gitanos i gitanes. Segons aquests textos, els grups que arribaven a la península Ibèrica sota el mandat d'un duc ja s'atribuïen un origen vinculat al «petit Egipte» —que no era l'Egipte geogràfic actual, sinó que era una manera de referir-se a una zona de Grècia i Turquia situada entre Anatòlia i el Peloponès—, on va haver-hi un llarg període de sedentarització de la diàspora gitana o romaní, d'entre 100 i 200 anys.

D'acord amb els textos, es tractava de grups d'uns 100 o 150 peregrins «morenos i lletjos» que arribaven amb cartes de recomanació de senyors i reis. Vestien robes miserables i arracades de plata, els homes portaven els cabells llargs i les dones duien un mantell cordat a l'espatlla. Els gitanos eren experts en endevinació i en petits furts, i provocaven en els habitants de les viles una barreja de curiositat i temor.

## Àmbit 3

**Destinació: Catalunya**

Tot sembla indicar que els primers gitanos que van arribar a Catalunya vivien i sobrevivien de la mateixa manera que ho feien a la resta d'Europa. Durant l'expansió o l'assentament (*buxjaripé*) dels gitanos al continent, al marge de la imatge una mica poètica de la bona rebuda inicial, ben aviat es van produir xocs culturals que van marcar l'inici de l'estigmatització.

L'arribada dels gitanos a la península Ibèrica al segle XV es va caracteritzar per una certa bonança, determinada per tres factors essencials: tenir l'islam com a enemic comú, ser pelegrins cristians i exhibir títols nobiliaris per poder circular. Als quatre regnes ibèrics existents en aquell moment —Castella, Corona d'Aragó, Navarra i Portugal—, encara no hi havien arrelat els prejudicis i estereotips antigitanos que en aquella època començaven a estendre's per la resta d'Europa.

Les famílies de gitanos i gitanes que es començaven a moure pel territori ibèric despertaven curiositat per l'exotisme, la música, les habilitats d'endevinació i la destresa amb les cavalleries.

**La primera polèmica**

L'arribada dels «egipcians» a terres catalanes està determinada per la polèmica sobre les dates i el lloc concret en què es va produir. Tot i que és clar que els primers gitanos van arribar travessant els Pirineus, els investigadors consideren dues teories sobre la data d'arribada.

Alguns autors consideren que els gitanos van arribar a la Catalunya Nord (Perpinyà) el 1415. No obstant això, aquesta teoria possiblement els confon amb persones d'origen etíop, descrites als documents com «Indie majoris Ethiope». A més, si tenim en compte les dades documentades sobre l'aparició dels gitanos a Europa, l'any 1415 els gitanos encara no podien haver arribat a la part més occidental del continent.

La majoria dels autors consideren que la data documentada de l'arribada de gitanos a la Corona d'Aragó és l'any 1425. Existeix un document del 12 de gener de 1425, signat per Alfons V a Saragossa, on un tal Joan d'Egipte Menor sol·licitava al monarca una carta de recomanació amb una validesa de tres mesos per transitar per les terres del regne. Aquest document és el que dona informació veraç de l'arribada dels primers gitanos i gitanes a Catalunya.

**Gitanos al califat de Còrdova?**

Existeix una altra línia de pensament que justifica la teoria de la sortida dels protogitanos de l'Índia abans del segle XI, argumentada per l'estudi comparatiu entre la música índia i el flamenc, basat en aspectes com el compàs i l'absència d'harmonia. Aquests autors creuen que possiblement alguns d'aquells indis que van poder marxar cap a Pèrsia com a músics van acabar arribant a Còrdova en el moment en què s'hi assentava el califat omeia. Per això, consideren que els primers gitanos de la península podrien ser els descendents d'aquells músics establerts a Còrdova.

Si ens basem en les fonts documentals, podem apreciar que la presència de gitanos al sud de la península és posterior als testimonis que es conserven de l'aparició dels gitanos al nord. Aquesta evidència històrica també descarta la possible arribada dels gitanos creuant l'estret, provinents del nord d'Àfrica.

**La caiguda**

El moment de l'arribada dels gitanos i les gitanes a Catalunya, i, per extensió, a la resta de la península, va ser convuls des del punt de vista sociopolític. Va coincidir amb la fi dels petits regnes hispànics i l'inici de la fusió de corones. La unió d'Isabel de Castella i Ferran d'Aragó, els Reis Catòlics, juntament amb la incipient evolució cap a l'Humanisme a tot Europa, feia preveure que els canvis respecte a la consideració envers els gitanos havien d'arribar tard o d'hora.

Sense ànim de generalitzar, la situació dels gitanos a la península va canviar pocs anys després de travessar els Pirineus. Molt d'hora, es va veure que no ho tindrien fàcil per sobreviure-hi. Pocs anys després del 1425, trobem testimonis que evidencien que ja s'havien fet els primers passos cap a l'intent d'epistemicidi i de genocidi cultural.

**Diferents escenaris, diferents visions**

De manera gairebé simultània en el temps, es van produir episodis en què els gitanos i les gitanes eren considerats de manera molt desigual. Les relacions entre gitanos i paios (*gadjés*) no sempre eren iguals. La diversitat hi era present.

La legislació pretenia l'assimilació cultural i social del poble gitano, però aquesta disposició era pràcticament impossible d'aplicar a causa del caràcter nòmada de la majoria del poble romaní. Aquells que van optar per sedentaritzar-se i ser vassalls van quedar sotmesos al control de la llei, fet que va originar una cruel persecució del poble gitano a Catalunya i a la resta del regne d'Aragó.

**Els primers gitanos a les Índies**

Anton d'Egipte, Macias d'Egipte, Catalina d'Egipte i Maria d'Egipte podrien haver estat els primers gitanos que van trepitjar terres americanes. El nom d'aquestes persones apareix en el registre del tercer viatge de Cristòfor Colom a les Índies, el febrer de 1498. Els Reis Catòlics havien autoritzat un passatge de sis-centes persones per posar les bases de la colonització, i per aquest motiu van embarcar rumb a Amèrica persones beneficiades per l'indult de 1497, una reial provisió dictada pels Reis Catòlics el 22 de juny de 1497 a Medina del Campo que perdonava els delinqüents que volguessin anar a servir a La Española. Entre els passatgers hi figuraven aquests quatre gitanos, el rastre dels quals es perd a l'illa del mar Carib, destinació final del viatge.

L'any 1570, Felip II va ordenar que «no passessin a les Índies gitanos, ni els seus fills ni criats», amb la intenció de controlar els seus moviments dins la Península.

**Jueus i moriscos**

El 1425, data de l'arribada dels gitanos a Catalunya, és un dels moments de la història més marcats per la intolerància i la discriminació vers les diferents cultures que poblaven el territori. Els jueus, que havien estat una peça clau per a l'economia dels monarques, van tornar a ser objecte de persecució després de la butlla de Benet XIII l'any 1415.

La important comunitat jueva de Barcelona, amb més de mil famílies, va entrar en decadència. Els jueus no es podien barrejar amb els cristians, havien d'estar confinats als calls i havien de portar una insígnia que els identifiqués. Aquesta repressió va tenir el seu punt culminant l'any 1481 amb l'aparició del tribunal de la Santa Inquisició, que els va perseguir fins a la mort.

L'any 1492, amb la reconquesta del regne nassarita de Granada per part dels Reis Catòlics, els jueus i els moriscos —musulmans obligats a adoptar el cristianisme— van ser expulsats dels regnes hispànics. Una bona part de la comunitat jueva sefardita catalana es va exiliar a països europeus i nord-africans, i els moriscos, arribats a Catalunya durant els segles XIV i XV, en van ser expulsats definitivament el 1611.

**Gitanos catalans**

El 1488 es té constància de la presència destacada de famílies gitanes a Barcelona, la qual cosa va crear alarma social i va portar el lloctinent Enric d'Aragó a concedir salconduits a les famílies gitanes perquè abandonessin la ciutat. Els problemes de convivència eren causats per la denúncia de petits furts i disputes domèstiques.

En ciutats com Barcelona, Igualada o Balaguer, els gitanos es guanyaven la vida amb els oficis heretats del nomadisme, entre els quals destacaven la destresa en el treball del ferro, el tracte de bestiar o l'artesania.

Probablement, els gitanos catalans es van anar sedentaritzant durant la centúria del 1500 i van passar a formar part del paisatge social i econòmic de ciutats i viles catalanes.

## Àmbit 5

**L'infern**

Després de la Pragmàtica de Medina del Campo de l'any 1499, gairebé totes les disposicions en contra dels gitanos catalans durant el segle XVI van ser dictades per les Corts Generals Catalanes, l'òrgan legislatiu del Principat de Catalunya. Aquestes corts, convocades pel rei d'Aragó i comte de Barcelona, estaven formades pels tres estaments: la noblesa, el clergat i la plebs o el tercer estat (burgesia).

L'any 1510 les Corts van dictar l'expulsió dels gitanos del regne d'Aragó; el 1512 es va intentar fer una purga de tots els gitanos que encara no s'havien establert de manera fixa en cap territori català; i el 1533 se'n va tornar a demanar l'expulsió dels territoris. Malgrat que les sentències eren continuades, l'objectiu no era l'expulsió definitiva. Després de la marxa dels jueus i dels musulmans no conversos, i amb les baixes de l'exèrcit provocades per les nombroses guerres, els gitanos podien ser la solució a la repoblació dels regnes.

**Els primers Borbons**

L'arribada dels Borbons, amb la figura de Felip V, l'any 1770, no va comportar canvis pel que fa a la situació dels gitanos a Catalunya. Pocs anys abans, havien patit la prohibició d'utilitzar els seus vestits i de parlar la seva llengua, i fins i tot s'havia prohibit utilitzar el terme «gitano» per anomenar-los. L'any 1695 es va aprovar el primer decret per censar els gitanos i les seves propietats i pertinences, i el 1717 es va decretar el confinament de les famílies gitanes en determinades poblacions de més de mil habitants, amb el càstig de pena de mort per als qui no ho complissin.

En aquest moment no es feia referència a la singularitat ètnica del poble gitano, simplement es considerava que els gitanos eren delinqüents, bandolers i gent de mala vida. Per aquest motiu, es va instar els gitanos a barrejar-se amb la resta de la població

i es van fomentar els matrimonis mixtos com a mitjà d'assimilació. El poble gitano no era reconegut com un grup cultural, sinó com un problema d'ordre públic.

**La Gran Batuda (*Baró Estardipen*)**

La Gran Batuda, proposada pel president del Consell de Castella, Gaspar Vázquez de Tablada, va ser dissenyada pel marquès de l'Ensenada amb l'aprovació del rei Ferran VI, i finançada amb els diners robats a les mateixes víctimes. Es va iniciar el dimecres 30 de juliol de 1749, quan es va lliurar l'ordre als corregidors de totes les jurisdiccions del país d'empresonar tota la població gitana, separar-la per gènere i requisar-ne tots els béns. Es van arrestar sense condicions, amb l'ajuda de l'exèrcit, més de vuit-centes famílies de setanta-cinc localitats. L'estratègia d'extermini total del poble gitano acabava de començar.

Alguns gitanos van poder fugir i es van dispersar per ocultar-se en poblacions on no estaven censats. Es feien estudis per determinar quines persones podien ser considerades gitanes. Gràcies a l'existència de molts matrimonis mixtos, molts gitanos i gitanes es van salvar de la massacre.

En total, la Gran Batuda va afectar unes nou mil persones. El 4 d'octubre de 1749 hi havia 7.760 gitanos a la presó, on van romandre fins al 1765, quan Carles III en va ordenar l'alliberament i va posar fi d'aquesta manera a un trist episodi de la història, conegut com a Gran Batuda o Presó General de Gitanos (*Baró Estardipen*).

**La Gran Batuda a Catalunya**

A Catalunya, però, l'ordre de detenció i empresonament dels gitanos no va arribar a temps i, finalment, van tenir lloc dues batudes a mitjan agost de 1749. Els homes capturats arreu de Catalunya van ser obligats a treballar en obres públiques i van ser reclosos, probablement, a les Drassanes de Barcelona. Les dones, en canvi, van ser empresonades al convent de Sant Agustí de Barcelona, que en aquell moment es va convertir en una caserna militar.

A Catalunya van ser arrestades 431 dones i nenes menors de set anys. Aproximadament dues-centes d'aquestes dones van ser empresonades durant setze anys al convent de Sant Agustí. D'aquesta manera, es reprenia el model de les «cases galera» creades específicament per a dones gitanes el 1604. Les «cases galera» van ser les primeres presons de dones que aplicaven la reclusió rigorosa i austera com a pena correctiva, i que introduïen una visió de la utilitat i el treball com a mecanisme de control.

**Gitanos catalans amb destinació a França**

La terrible Gran Batuda va ser una de les causes que expliquen l'important flux de gitanos i gitanes catalans cap a la serra de l'Albera a partir de mitjan segle XVIII. Tanmateix, la veritable diàspora no va tenir lloc fins al 1793, arran de la publicació de la Pragmàtica de Carles IV, que permetia tornar a viatjar lliurement. Algunes famílies de l'Empordà —com els Batista, Cargol, Patrach o Soler— es van establir inicialment al Rosselló, inclosa la seva capital, Perpinyà. També es van dispersar seguint les fires de bestiar i els mercats d'Agde, Marsella, Montpeller, Niça, Nimes i, pel curs del Garona, de Tolosa a Bordeus. La interacció constant entre els gitanos del Rosselló i els del Principat va permetre mantenir la llengua catalana en la seva varietat rossellonesa.

## Àmbit 6

**Supervivència**

Durant el regnat de Carles III, els gitanos i les gitanes víctimes de la Gran Batuda (*Baró Estardipen*) van ser alliberats, i la comunitat gitana va adquirir un cert reconeixement d'igualtat legal i jurídica. No obstant això, se'ls va continuar exigint que abandonessin la seva llengua i fixessin els seus domicilis, «sota pena de ferro roent». En certa manera, va continuar la tònica d'assimilació de temps anteriors. Només hi va haver un canvi de normalització delictiva: la tipificació penal de «gitano» es va canviar per la de «gandul».

La Constitució de 1812 va suposar per als gitanos un altre petit avenç quant a l'adquisició de la nacionalitat espanyola, que podien obtenir amb la condició d'estar «aveïnats» en una localitat fixa. No va ser fins a la Constitució de 1837, durant la regència de Maria Cristina, i per omissió al document, que els gitanos van esdevenir espanyols de ple dret, sense necessitat de complir cap requisit.

**La Jamància**

Els gitanos ja havien format part de moviments polítics populars, com el grup de gitanos gaditans que, el 1825, va fer pintades contra el govern absolutista. Poc temps després, el 1843, es va organitzar un moviment revolucionari català amb protagonisme gitano, conegut com la Jamància, un nom inspirat en el verb «menjar» en caló (*jallar* o *jamar*). La gana va ser la principal motivació de la mobilització política dels gitanos, ja que havien quedat al marge del procés d'industrialització i vivien amb moltes penúries. Amb l'objectiu de protestar contra el govern del general Espartero, van amenaçar de forma satírica amb «menjar-se els seus enemics». La junta revolucionària a la qual es van adherir aquests gitanos demanava justícia per a tothom.

## La Guàrdia Civil

A la pràctica, l'equiparació dels gitanos amb la resta de ciutadans no era certa, fet que va quedar ben palès quan es va crear el cos de la Guàrdia Civil el 1844. Aquest cos va sorgir com a resposta a la crisi social i econòmica que es vivia després de la primera guerra carlina, que havia afavorit l'augment del bandidatge i la inseguretat. Entre les seves funcions destacava la particular vigilància i control dels gitanos. Els guàrdies civils eren els encarregats de vigilar els seus desplaçaments, i verificar la propietat dels seus béns, les cavalleries i, fins i tot, la seva indumentària. La repressió exercida pel cos de la Guàrdia Civil contra els gitanos va ser vigent fins a l'any 1978.

## L'esclat del flamenc

A l'últim terç del segle XIX, i gràcies al moviment romàntic, el poble gitano va adquirir una imatge estereotipada, basada en la llibertat, la passió i l'exotisme, i va ser considerat l'únic poble europeu que havia mantingut la seva essència. En aquest context, el flamenc va començar a ser conegut, estudiat i divulgat, com ho va fer l'escriptor anglès George Borrow —«Jorgito el inglés», com l'anomenaven els gitanos que el van tractar—, tot i que realment l'esclat de l'èxit del flamenc es va produir amb l'Exposició Universal de París de 1889. El flamenc dels gitanos es va convertir, irònicament, en la representació folklòrica espanyola, en contraposició amb la situació de marginalitat que encara vivien la majoria de gitanos i gitanes del país.

## Barcelona, el centre

A finals del segle XIX i principis del XX, moltes famílies de gitanos nòmades, així com d'altres de petites poblacions catalanes de l'interior, es van establir als ravals de ciutats industrialitzades com Barcelona, ja que vivien oprimides per la situació d'extrema pobresa. Des del segle XVII, la Ciutat Comtal ja comptava amb comunitats gitanes establertes de manera fixa al Raval o a la vila de Gràcia. A diversos municipis catalans es podien trobar famílies gitanes relativament benestants juntament amb famílies molt desafavorides.

Durant les primeres dècades del segle XX, destacaven els gitanos que es dedicaven a esquilar o a la venda de tèxtil, com és el cas de les gitanes de Mataró. En aquell moment, ja feia temps que parlaven només en català.

## Terra endins

A finals del segle XVIII, només el 8 % de la població gitana a Catalunya estava censada. Tot i aquesta xifra modesta, el Principat se situava en tercera posició, darrere d'Andalusia i de la regió de Múrcia.

D'aquesta època ja tenim coneixement d'algunes famílies gitanes arrelades als territoris. Segons els informes de la Reial Audiència, eren famílies que tenien concedit el privilegi de residència, com és el cas del capità de cavalleria Francisco Jiménez i els seus descendents a Lleida, o de Francisco Hernández i la seva família a Tortosa.

Durant el segle XIX, moltes famílies gitanes catalanes que no havien aconseguit aquests privilegis sovint es veien abocades a la mendicitat, com és el cas de Maria Rosa Cantarell i la seva família a Berga. Les més afortunades van aconseguir dedicar-se al tracte de bestiar, com els Vila a Figueres; van treballar d'esquiladors, com els Escuder a Barcelona; o es van dedicar al petit comerç a les fires, com la família Malla a Vilafranca del Penedès.

**De «ganduls» a anarquistes**

La Constitució republicana de 1931 feia pensar, a priori, que la situació dels gitanos milloraria, però, de nou, no va ser així. El 1933 es va aprovar la Llei de Ganduls i Malfactors, que pretenia controlar i reformar els grups socials marginals, per prevenir la seva perillositat. Aquest plantejament va acabar justificant molts abusos contra els gitanos, que es consideraven delinqüents potencials des del seu naixement.

En aquest context van sorgir figures com Mariano Rodríguez Vázquez, *Marianet*, secretari General de la Confederació Nacional del Treball (CNT); Helios Gómez Rodríguez, pintor i cartellista d'èxit; i Soledad Casilda Hernáez Vargas, militant de la CNT i feminista consagrada, entre altres gitanos i gitanes, que reclamaven un canvi i una millora en la vida dels pobres i dels oprimits.

**La Guerra Civil**

El poble gitano no es va posicionar, com a tal, en la Guerra Civil espanyola. A Catalunya, amb una forta ideologia anarquista, alguns gitanos van ser arrossegats per aquestes idees, però de manera poc significativa. Sabem que, a Barcelona, al barri de Sants, els gitanos van ser els primers a mobilitzar-se amb escopetes de caça i pistoles velles per impedir el pas a les forces de la caserna de Pedralbes. També hi va haver gitanos que van lluitar al front d'Aragó, a la Columna Durruti i a les barricades de la Via Laietana, com l'artista Helios Gómez.

Amb la guerra, les penúries de les famílies gitanes es van multiplicar, i moltes es van haver d'exiliar a França, on en molts casos van acabar en camps de concentració. Molts gitanos i gitanes van morir durant la guerra, la majoria de gana. Altres van sobreviure amagats o cercant la protecció de benefactors d'ambdós bàndols. Un cop acabada la guerra, la Llei de Perillositat Social franquista, hereva de la Llei de Ganduls i Malfactors, va continuar la persecució de la comunitat gitana.

## Víctimes del franquisme

Durant la dictadura franquista, la situació de la població gitana va continuar sent difícil en la majoria dels casos. Se'ls va prohibir utilitzar la seva llengua —el poc que en quedava— i van ser perseguits per totes les forces de l'ordre, especialment per la Guàrdia Civil. La Llei de Ganduls i Malfactors de la Segona República, la Llei de Perillositat i Rehabilitació Social i el Reglament de la Guàrdia Civil van ser els tres pilars sobre els quals es va assentar la repressió. La població gitana va ser perseguida pel seu estil de vida, amb l'excusa d'anar en contra de la moral i els bons costums.

Les autoritats sanitàries van perseguir els gitanos amb l'acusació de ser els propagadors del tifus exantemàtic, i fins i tot es va crear un servei municipal per espollar-los. Totes aquestes mesures especials dirigides a la població gitana tenien un únic objectiu: fer-los sentir que eren d'una categoria humana inferior.

Els gitanos i les gitanes eren vigilats escrupolosament, i se'n controlava la documentació, els moviments i les ocupacions. Els seus costums i tradicions despertaven sospites. Els anys del franquisme van suposar una manca flagrant de llibertats per a la comunitat gitana, que es va veure abocada a la clandestinitat, l'oblit i la marginació.

## «Els bons gitanos»

El règim franquista va saber treure profit dels gitanos i va establir un prototip folklòric que els deslligava de ser considerats perillosos. A partir de la dècada de 1940, es va establir una distinció clara entre «els bons gitanos» i «els mals gitanos».

«Els bons gitanos» eren aquells que atreien l'incipient turisme amb el flamenc i eren descrits en relació amb el seu folklore, la religiositat i el seu *modus vivendi*. Aquests «bons gitanos» es van erigir en la imatge nacional del poble gitano davant la resta del món.

Els grans oblidats de la cultura del nacionalcatolicisme van ser el gran nombre de gitanos i gitanes que, des de feia segles, vivien en plena harmonia amb la resta de la societat, sostenien el règim com qualsevol altra persona i també eren «bons gitanos i gitanes».

## L'altra transició

La transició per a tots els gitanos del món va començar a Londres el 8 d'abril de 1971, amb la celebració del Primer Congrés Mundial Gitano. En aquest congrés internacional es va posar la primera pedra per al reconeixement del poble romaní arreu del món. Activistes gitanos, entre ells Juan de Dios Ramírez Heredia, van consensuar i avalar els trets identitaris del poble gitano: un himne, una bandera, un dia internacional i una llengua pròpia.

La Transició democràtica espanyola, en termes polítics, socials i culturals, no va suposar la inclusió democràtica del poble gitano dins la societat. La Constitució espanyola de 1978, en el seu article 14, va proclamar per primera vegada que tots els espanyols eren iguals davant la llei i no podien ser discriminats per raó de raça. Malgrat que, sobre el paper, deixaven d'existir lleis exclusives per als gitanos i s'afirmava que havien de deixar de ser discriminats, no es va aconseguir plasmar-ho en la realitat.

## Àmbit 7

### Europa: «Vides que no mereixen viure»

Durant segles, el poble gitano ha estat víctima de persecució i discriminació arreu d'Europa. Des del segle XIV fins a finals del segle XIX, molts gitanos van ser esclavitzats, privats de llibertat i sotmesos a treballs forçats. Al segle XX, van continuar patint marginació social, pobresa, manca d'accés a l'educació, l'habitatge i el treball. La barbàrie va arribar al seu punt més tràgic sota el règim nazi, amb l'assassinat de més de mig milió de gitanos i gitanes en el genocidi conegut com a *Samudaripen*. Després de la Segona Guerra Mundial, molts estats, especialment de l'Europa de l'Est, van aplicar polítiques d'esterilitzacions forçoses, segregació escolar i guetització. L'antigitanisme ha estat una constant que ha generat vulnerabilitat i ha privat dels drets fonamentals milions de gitanos i gitanes europeus.

### «Vides que no mereixen viure»

A Alemanya, l'antigitanisme va tenir una llarga trajectòria que es va anar plasmant en les lleis promulgades, especialment durant el segle XIX. Alemanya vivia sota la influència creixent de les ideologies racistes, com va quedar evidenciat en la conferència celebrada el 1890 sobre el *Zigeunergeschmeiss*, literalment «l'escòria gitana». Nou anys més tard, el 1899, la policia bavaresa va crear una unitat especial per a Assumptes Romanís i va inaugurar una oficina central per «lluitar contra la plaga gitana», la qual, l'any 1909, va suggerir que els gitanos havien de ser marcats amb un ferro roent per poder-los identificar.

El 1920 el jurista Karl Binding i el psiquiatra Alfred Hoche, amb el lema «vides que no mereixen viure», van suggerir que els gitanos havien de ser esterilitzats i eliminats, una proposta que Hitler va recuperar uns anys més tard, el 1933.

### Gitanos esclaus

En molts països europeus, el poble rom va ser perseguit i discriminat, però en el cas de Romania els gitanos van ser esclaus fins a finals del segle XIX. Durant cinc segles, se'ls va negar l'estatus d'éssers humans, i tenim referències que eren venuts i assassinats

com si fossin bestiar, i que els seus fills naixien esclaus sense distinció. Es feien subhastes de gitanos, que es registraven judicialment i s'anunciaven als diaris.

Entre els càstigs més cruels que es podien aplicar als gitanos, hi havia el de portar un collaret de pues de ferro o romandre nus sota la neu durant hores. A mitjan segle XIX, en territori romanès hi havia mig milió d'esclaus gitanos, que representava el 7 % de la població.

### *Samudaripen,* el genocidi gitano

L'any 1933, amb el nomenament d'Adolf Hitler com a canceller d'Alemanya, i el 1935, amb la promulgació de les lleis de Nuremberg, es va iniciar una persecució sistemàtica dels gitanos. Es van imposar mesures d'esterilització forçosa, la prohibició de matrimonis mixtos i detencions massives, com la «setmana de neteja gitana» de 1938. El 1939 l'Oficina d'Higiene Racial va decretar que tots els gitanos havien de ser considerats malalts hereditaris i calia eliminar-los. Començava l'horror. Amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial, la situació es va tornar encara més dramàtica: matances massives, experiments mèdics amb infants, fam, pallisses i violacions es van convertir en una realitat quotidiana dels gitanos als camps nazis. S'estima que prop de mig milió de gitanos i gitanes —entre el 70 i el 80 % de la població romaní d'Europa central i oriental— van ser assassinats.

### *Zigeunerlager,* camps de concentració per als gitanos i resistència del poble romaní

Malgrat que hi havia presoners gitanos repartits per tots els camps de concentració, també existien camps exclusius per a ells, els *Zigeunerlager*, com els de Lety (República Txeca) o Lackenbach (Àustria). El més representatiu va ser el d'Auschwitz-Birkenau, on van ser internats més de 23.000 gitanos i gitanes de totes les edats; d'aquests, el 85 % van ser exterminats. El maig de 1944, les autoritats nazis van donar l'ordre d'assassinar 6.000 interns gitanos, que, en un acte de rebel·lia poc comú dins dels camps, van resistir aixecant barricades per impedir la mort dels infants. L'execució es va ajornar, però el 2 d'agost els nazis van assassinar més de 2.897 gitanos i gitanes del camp de concentració. Aquell episodi és recordat com «la nit dels gitanos». En total, més de 19.000 gitanos empresonats a Auschwitz van ser víctimes del genocidi nazi.

El genocidi del poble gitano va estar invisibilitzat durant anys. Ignorat als judicis de Nuremberg, no va ser reconegut oficialment fins al 1982, quan Alemanya el va admetre. Més endavant, l'any 2005, el va reconèixer el Parlament Europeu, i el 2009 l'ONU va oficialitzar la commemoració anual del Dia Internacional en Memòria de les Víctimes de l'Holocaust.

## Àmbit 8

**Els gitanos avui. La nostra veu**

Després d'haver patit l'expulsió i l'extermini, la reclusió i l'assimilació, el poble gitano continua existint a Catalunya. Comunitats gitanes històricament catalanes, o arribades durant el segle XX, encara lluiten per fer-se un lloc a la societat catalana de la qual formen part. La societat civil gitana s'apodera i aconsegueix fites històriques com la creació del Pla Integral del Poble Gitano a Catalunya, el Consell Municipal del Poble Gitano o l'Intergrup Parlamentari del Poble Gitano, organismes consultius recolzats per les diferents administracions catalanes.

Però, més enllà de les institucions, actualment el poble gitano català se sent fort i sap que ha arribat el moment de reivindicar els seus drets i de fer visible la memòria històrica d'un poble perseguit durant sis-cents anys a Catalunya. Les persones que formen part de les diferents comunitats gitanes fan sentir la seva veu i mostren, a través dels avenços socials, les seves capacitats i aptituds per ser com qualsevol altra persona.

Les noves generacions mostren al món les ganes de formar part d'una societat justa i igualitària. En definitiva, gitanos i gitanes joves, formats i preparats, diversos i conscients, ens demostren, sense por i en veu alta, que totes les persones som iguals i, alhora, diferents.

---

* Aquest àmbit és fruit d'un ampli procés participatiu amb la comunitat gitana, que ens ha demanat una exposició viva, centrada en les persones, en què aquestes en siguin les veritables protagonistes i puguin expressar-se en primera persona. Un espai per escoltar i ser escoltats, que reflecteixi els sentiments, els desitjos i els somnis de la comunitat gitana.

Per fer-ho possible, hem entrevistat més de 160 persones arreu de Catalunya i al Llenguadoc, el testimoni de les quals suposa un viatge fascinant pel passat i el present del poble gitano.

La comunitat, a més, ha cedit objectes propis per vestir les vitrines d'aquest àmbit. El projecte és el resultat d'un treball d'interrelació entre el museu i la comunitat gitana, amb la voluntat de generar sinergies que han permès establir vincles estrets i fomentar un intercanvi de coneixements i accions compartides a favor de la memòria i el patrimoni gitano català.

---

**La família**

La família gitana és el nucli central de la vida social, cultural i emocional del poble gitano. Més que una unitat domèstica, és una estructura extensa i cohesionada que articula valors, religió, festes i decisions. Funciona com una xarxa viva de suport i

transmissió col·lectiva de la identitat, el respecte, l'honor i la tradició. A diferència del model nuclear, la família gitana es basa en vincles amplis i forts entre generacions, que s'adapten als temps sense perdre l'arrel cultural. Com a distintiu del model de família nuclear (pare, mare i fills) que predomina en moltes societats occidentals, la comunitat gitana organitza la vida familiar al voltant d'una xarxa molt més àmplia de vincles. Tot i això, actualment s'articulen models de família diversos dins la comunitat, que són un reflex de l'evolució i els canvis socials i de la diversitat present al poble gitano.

**Diversitat**

El poble gitano és profundament divers. Tot i compartir una identitat cultural comuna, no tots els gitanos i gitanes viuen, pensen o senten de la mateixa manera. La forma d'expressar la gitanitat canvia segons l'origen geogràfic, les creences, l'orientació sexual o el context social i familiar. La diversitat interna del poble gitano és una riquesa que cal visibilitzar i respectar, per trencar estereotips i apostar per una convivència basada en el reconeixement de totes les identitats, sense excepcions ni exclusions. Pensar que totes les persones gitanes són iguals és un error.

**L'espiritualitat**

El poble gitano, a causa de la seva història migratòria i de la dispersió per diferents països, ha demostrat una gran capacitat d'adaptació religiosa i ha integrat la fe majoritària dels llocs on ha residit sense perdre la seva identitat. Històricament, a l'Estat espanyol el catolicisme ha estat la religió predominant. No obstant això, a partir de la dècada de 1960, l'Església Evangèlica de Filadèlfia, originària de França, va arrelar amb força a Catalunya, on la comunitat gitana es va convertir massivament al protestantisme evangèlic. La diversitat de pensament i sentiment religiós també és present en els membres de la comunitat gitana.

**Rituals de pas**

Els rituals de pas dins la comunitat gitana, com ara el bateig religiós, el casament i la mort, tenen una gran importància cultural, emocional i simbòlica. Són esdeveniments col·lectius que reforcen els vincles familiars i la identitat comunitària. El bateig és una celebració religiosa i social que suposa la integració de la persona a la fe i a la comunitat. El casament uneix famílies i transmet valors mitjançant festes i costums tradicionals. Els rituals funeraris, que són una mostra de respecte i solidaritat, combinen la religió i la cultura gitana, i formen part de les tradicions, que mantenen viva la seva identitat.

**En femení**

La dona gitana té un paper fonamental i complex, que combina tradició i responsabilitats familiars amb canvis socials. Històricament, ha estat transmissora de cultura i ha tingut un paper clau en l'economia familiar, en especial a través dels oficis tradicionals. Avui dia moltes dones gitanes estudien i treballen fora de casa sense renunciar a la seva identitat. Han sorgit moviments interns que lluiten pels seus drets i la seva participació social. Les dones gitanes lideren i trenquen estereotips, i són impulsores d'una evolució natural cap a l'autonomia i el protagonisme sense perdre les arrels culturals pròpies.

**Música. Flamenc**

La música, essencial per al poble gitano, expressa la seva història, la seva cultura i les seves emocions. El flamenc i la rumba catalana són símbols universals de la cultura gitana. A Catalunya, la rumba catalana sorgeix com una adaptació enriquidora del flamenc, una fusió de ritmes que demostra la seva identitat i vida quotidiana. La música uneix la comunitat, transmet tradicions i enforteix l'orgull i la cohesió social del poble gitano.

El flamenc, una expressió cultural i artística que integra música i ball, està profundament vinculat al poble gitano, especialment a Andalusia, però té una presència destacada també a Catalunya. Aquest gènere mostra la identitat, les emocions i la història dels gitanos, i combina veu, guitarra, percussió i ball en un art que transmet arrels, vida i història.

**Música. Rumba catalana i garrotín**

La rumba gitana a Catalunya sorgeix a la dècada de 1950 a Barcelona, fruit dels viatges d'anada i tornada de gitanes i gitanos a Llatinoamèrica, i fusiona elements del flamenc, la música cubana, l'afrocubana i el *rock-and-roll*, que creen un so vibrant i festiu característic. Diferents artistes van popularitzar aquest estil arreu de Catalunya i més enllà. La rumba catalana és molt més que música: és una expressió cultural que reflecteix la identitat, la vida quotidiana, dels gitanos catalans. Aquest gènere ha tingut un gran impacte en la cultura catalana i continua sent un símbol de pertinença i cohesió social per a la comunitat gitana. Festivals i artistes gitanos catalans mantenen viu aquest llegat, que mostra la seva importància i que és un símbol d'orgull i de cultura.

El garrotín és una cançó improvisada d'origen asturià que, al segle XIX, es va estendre per tota la península. Amb l'auge del flamenc, va adoptar elements propis d'aquest estil fins a convertir-se en un dels seus pals. Es compon d'estrofes rimades amb un to irònic o humorístic. A Catalunya, especialment entre la comunitat gitana de Lleida, el garrotín és una expressió artística viva i arrelada, amb una forta càrrega cultural i

identitària que forma part del patrimoni festiu i tradicional català. A més, el garrotín està lligat a l'imaginari col·lectiu configurat durant el primer terç del segle XX a la Lleida «carrinclona». El mot *carrincló*, d'origen caló, significa 'boig', però en un sentit positiu: alegre, esbojarrat i divertit.

**A les aules**

Històricament, l'accés a l'educació ha estat un gran repte per al poble gitano a causa de la manca de recursos, una constant discriminació i polítiques d'exclusió i segregació, que van perpetuar la pobresa i l'exclusió social. Actualment, les famílies gitanes consideren l'educació formal un factor clau per a la superació, fet que es tradueix en un augment de la presència d'alumnat gitano a les aules. L'educació formal és fonamental per trencar amb les desigualtats i garantir la igualtat d'oportunitats. Tot i els avenços en aquest camp, persisteixen reptes com la segregació escolar i els prejudicis socials. És essencial un esforç conjunt per garantir el dret a una educació inclusiva i equitativa que valori la cultura gitana i afavoreixi la igualtat d'oportunitats. La cultura gitana ha d'estar present a les aules perquè la millora del futur del poble gitano ha de passar per una educació digna dels infants i dels joves gitanos i gitanes.

**Llengua: caló i català**

El caló és un *pogadolecte*, és a dir, una parla que combina l'estructura gramatical del català i el castellà amb vocabulari procedent del romanó. Tot i que l'ús del caló ha disminuït a causa de la preponderància de les llengües oficials, és una llengua essencial per a la identitat gitana. El català i el castellà han incorporat préstecs lingüístics del caló, que evidencien el contacte i la convivència entre comunitats gitanes i *gadgés*.

A la Catalunya Nord, especialment a Perpinyà, el català és també una llengua viva dins la comunitat gitana, que manté així les arrels culturals. Aquest fenomen explica les connexions històriques, culturals i geogràfiques entre les comunitats gitanes d'ambdós costats dels Pirineus. Per a molts gitanos de la zona nord, el català és una llengua d'ús quotidià i un element clau de la seva identitat gitana.

**Barris**

Els barris amb una forta presència de població gitana sovint es troben en zones perifèriques, i els seus habitants viuen en unes condicions socioeconòmiques que els fan vulnerables: habitatges precaris, manca de serveis, atur i dificultats d'accés a l'educació i la sanitat. Aquests factors són el resultat de desigualtats històriques i de polítiques insuficients. Tot i això, hi ha una forta cohesió comunitària i moviments veïnals que lluiten per millorar les condicions de vida i per trencar estereotips. Les comunitats gitanes d'aquests territoris reivindiquen els seus drets, demanen millores i promouen la participació social. Per garantir la igualtat, calen polítiques inclusives, que

fomentin la igualtat d'oportunitats, i combatin l'antigitanisme i l'estigmatització dels barris.

**Oficis**

El poble gitano ha desenvolupat oficis tradicionals com la confecció de cistells de vímet, el tracte de bestiar, la ferreria o la venda ambulant, que han estat essencials per a la seva economia i supervivència. En el passat, les habilitats artesanals o comercials es transmetien dins del nucli familiar i la comunitat. Els oficis tradicionals dels gitanos es van anar perdent a mesura que s'abandonava la vida nòmada. Les dones gitanes, que tingueren un paper clau en l'elaboració i la venda d'articles artesanals, sovint des de casa, contribuïen a l'economia familiar. Els oficis tradicionals transmeten identitat i història i, tot i els canvis socials i la creixent globalització, continuen sent vitals per a moltes famílies gitanes i mantenen viva la seva cultura.

**La transmissió oral**

El poble gitano és històricament un poble àgraf, és a dir, sense una tradició escrita pròpia. La transmissió oral és clau per preservar la cultura i identitat del poble gitano, ja que és la manera de perpetuar coneixements, tradicions i valors de generació en generació mitjançant la parla i la narració directa, sense necessitat d'un suport escrit. Històricament, ha estat el principal mitjà per comunicar-se i transmetre la cultura davant les persecucions i l'exclusió social. Mitjançant llegendes, cançons i saviesa popular, el poble gitano ha pogut continuar sent el que és. La tradició oral és un acte comunitari que reforça els vincles familiars i socials, i són els membres més grans de la família els que s'encarreguen de mantenir viva la cultura gitana.

**Associacionisme**

A Catalunya, l'associacionisme gitano ha estat un factor clau i pioner a l'Estat espanyol en la defensa dels drets i la promoció cultural del poble gitano des de l'últim terç del segle XX. Aquest moviment lluita contra la discriminació i fomenta la inclusió social de la comunitat gitana catalana. A més, col·labora amb institucions com la Generalitat o el Parlament de Catalunya per crear polítiques inclusives i defensar els drets humans. L'associacionisme gitano, que ha ajudat a trencar estereotips per generar diàleg i reconeixement cultural, és una eina essencial per garantir l'autonomia i la dignitat del poble gitano, alhora que contribueix a construir una societat més justa i diversa.

**Antigitanisme**

L'antigitanisme és una forma específica de racisme contra el poble gitano, basada en prejudicis, discriminacions i estereotips negatius —com ara la delinqüència, la pobresa

o el desinterès per l'educació—, que ignora la seva diversitat i riquesa cultural. Aquesta discriminació afecta l'accés a l'educació, l'habitatge, el treball i els serveis públics, alhora que fomenta la segregació social, la violència i una imatge negativa dels gitanos als mitjans de comunicació. Malgrat els avenços, l'antigitanisme persisteix en forma de discriminació estructural i discursos d'odi que dificulten la plena inclusió social i econòmica del poble gitano. Combatre'l requereix una educació en valors, el respecte a la diversitat i la garantia dels drets fonamentals de les persones.

**Reconeixements**

El poble gitano català necessita el reconeixement de la seva cultura com a punt de partida per reparar, conscienciar i construir la seva dignitat com a poble. L'any 2001, el Parlament de Catalunya va reconèixer la identitat del poble gitano com una part integrant del poble català i, el 2006, l'Estatut de Catalunya, en el seu article 42.7, va instar al reconeixement de la cultura del poble gitano com a salvaguarda de la realitat d'aquest poble.

Un any després, el 2007, el Parlament de Catalunya va reconèixer la persecució i el genocidi històric i continuat del poble gitano. I, recentment, l'any 2025, gràcies en part a la primera diputada gitana del Parlament, s'ha creat una comissió d'estudi per elaborar un pacte contra l'antigitanisme a Catalunya.

Catalunya és, sens dubte, el país del món on el reconeixement de la cultura gitana i de la seva persecució ha estat més reivindicat per part dels representants de la societat.

## Àmbit 9

**Els gitanos al cinema**

El cinema ha representat els gitanos i les gitanes d'una manera dual: sovint com a figures marginals, associades als estereotips de pobresa, conflicte o delinqüència, però també com a màxim exponent del folklore ibèric, especialment vinculat al flamenc. Aquest doble imaginari aporta una visió esbiaixada i parcial que no reconeix la riquesa cultural gitana i tendeix a reduir la seva complexitat social i humana, perpetuant una imatge distorsionada i estereotipada. No obstant això, avui dia cada vegada més cineastes, actors i actrius gitanos trenquen aquesta constant i aporten una mirada pròpia i real que mostra la diversitat i la riquesa de la seva cultura. El cinema esdevé una eina clau per denunciar l'antigitanisme, defensar els drets culturals i difondre una imatge més justa i plural del poble gitano.

Paral·lelament, també han sorgit creacions teatrals amb l'objectiu de trencar estereotips i combatre la discriminació. *Camelamos naquerar* (Volem parlar), del dramaturg José Heredia Maya i estrenada l'any 1976, és la primera peça teatral amb autoria i protagonisme gitano (Mario Maya) a l'Estat espanyol i es converteix en el

paradigma de la reivindicació cultural gitana. Així, les arts audiovisuals i escèniques ajuden a preservar i fomentar la llengua, les tradicions i la memòria col·lectiva gitana.

## Àmbit 10

### Demà

El futur del poble gitano passa per la capacitat de preservar la seva identitat cultural tot participant activament en la societat. Cal garantir l'accés total a l'educació, la sanitat, l'ocupació i l'habitatge digne, i alhora combatre l'antigitanisme i els seus efectes. L'apoderament i la formació de les noves generacions són elements clau per assolir una situació de veritable igualtat social. La comunitat gitana de Catalunya aspira a un futur on la seva cultura sigui respectada, reconeguda i valorada, tot contribuint a una societat plural i digna per a tothom. Aquest futur esperançador, que combina tradició i progrés, sens dubte obrirà una porta a la millora vital de milers de gitanos i gitanes de Catalunya.